

Forbrytelse og straff: domsavsigelse og attraktivitet

Reidar Ommundsen

En signatur var falt ut i Forskningsnytt i marsnummeret. Bidraget «Det fine med Internett» (nr. 3, s. 214) var skrevet av Reidar Ommundsen. Red. anm.

I løpet av de siste førti år er registrerte forbrytelser her i landet nærmere åttedoblet. Over ti tusen fanger løslates hvert år, og halvparten av disse begår nye kriminelle handlinger innen fem år. Denne bekymringsfulle utviklingen reiser viktige spørsmål: Hva er passende og rettferdig straff? Hva er folks syn på domstolenes straffeutmåling og straffens preventive effekt? Dette er blant de spørsmål som er tatt opp i en holdningsundersøkelse blant 490 jus-, psykologi- og realfagstudenter ved Universitetet i Oslo.

Lovovertrødelse og straffutmåling er idag et omdiskutert tema. Gjennomgående anser folk flest og politikere ilagt straff for å være for mild, mens domstolene er mer restriktive.

Innen sosialpsykologisk forskning utenlands har en rekke undersøkelser også tatt for seg betydningen av lovbyters utseende. En har påvist at pene mennesker får mildere straff såvel i laboratoriestudier som i rettsalen. Særlig gjelder dette ved vinningsforbrytelser. Attraktivitet aktiverer gjerne forestillinger om personer med underliggende egenskaper som dyktige, pålitelige, intelligente, sexy og uavhengige. Dessuten skal mannen være maskulin og kvinnen feminin. Forskning har vist denne stereotypien om attraktivitet i ulike kulturer. Men stereotypien har bare faktisk belegg for at attraktive personer gjennomgående er veltilpassete, sosiale og populære, og at de har god selvtilitt.

Stereotypier om mennesker holder altså ikke alltid stikk. Det reiser spørsmål av relevans for rettsvesenet: Har folk stereotypier knyttet til utseendet som kan influere på deres vurdering av egenskaper, for eksempel pålitelighet?

Dette kan i så fall ha konsekvenser for både skyldsspørsmål og straffeutmåling. Slike spørsmål er hittil ikke blitt systematisk undersøkt i Norge.

Ved Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo, hadde forskerne bak spørreskjemaundersøkelsen spesifisert fem straffbare forhold; bedrageri, tyveri, narkotikasmugling, drap og voldtekt i denne, randomiserte rekkefølgen. Samtlige forhold skulle vurderes av hver respondent. Et eksempel på tyveri var: «En singel mann på 30 år befinner seg i en meget vanskelig gjeldssituasjon. Han bryter seg inn i et hus og stjeler verdier til en samlet sum av 250 000 kroner. I løpet av kort tid blir han tatt av politiet og dømt (førstegangsforbrytelse)». Respondentene ble bedt om å angi hvor stor dom som burde gis for hvert lovbrudd. Samtidig ble de gjort oppmerksom på at en ikke var ute etter å måle respondentens kunnskaper om straffeutmåling, men hva han eller hun mente var en passende dom. Lovbyters kjønn ble variert med henholdsvis mann eller kvinne (hvor utøvelse av voldtekt var utelatt for sistnevnte). Attraktivitet ble variert med tilføyelsen av «kjekk» foran «singel mann», og «pen» foran «singel kvinne». Det ble ikke brukt billedmateriale. Dette skyldtes at man i denne omgang ville undersøke om bare *ett ord* som beskriver attraktivitet er tilstrekkelig til å utløse en attraktivitetsstereotypi.

Forskerne fant at etter respondentenes oppfatning var passende dom for førstegangsforbrytelse for ervervelse av 250 000 kroner ved bedrageri i snitt 2,6 år, tyveri 2,9 år, narkotikasmugling 6,0 år, drap 17,2 år og voldtekt 10 år. Dette lå totalt mer enn tre ganger høyere enn ved vanlig straffepraksis. For annengangsforbrytelser økte straffeutmålingen med 40 %, totalt mer en fem ganger høyere enn vanlig praksis. Samtidig lå total andel utmålt betinget straff nærmere fire ganger lavere enn vanlig.

Sammenligningen med straffepraksis er imidlertid problematisk grunnet selve designet; spørreskjemaundersøkelse versus tilstedeværelse i en rettsal. Respondentene hadde dessuten ikke

mulighet for å vurdere eventuelle formildende omstendigheter. Resultatene gir likevel inntrykk av en betydelig forskjell mellom studentenes holdning til straff og faktisk straffeutmåling. Det var ingen forskjell i domsavsigelser for mannlig og kvinnelig lovbrøyer.

Lovbryters attraktivitet (ordene «pen singel kvinne» og «kjekk singel mann») ga totalt nærmere 20 % lavere straff for den attraktive. Effekten var størst for tyveri og bedrageri (25 %), og minst for voldtekt og drap (10 %), i tråd med annen forskning. Effekten gjorde seg imidlertid bare gjeldende blant respondenter som befant seg i parforhold (63 % av utvalget), og ikke blant single. Hvorfor det forholdt seg slik, er et uavklart spørsmål.

Hva var så studentenes syn på domstolens straffeutmåling? I snitt plasserte de den på 3.1 på en syvpunktskala hvor 1 = for mild, 7 = for streng, altså litt under middels. Men når det gjaldt voldtekt, mente de gjennomgående at straffeutmålingen var altfor mild, med 1,7 langs samme syvpunktskala. Kvinnelige respondenter var mer restriktive enn mannlige. Tilsvarende tendens forelå også for synet på straffens almenpreventive og individualpreventive effekt. Svarene reflekterer altså dagens debatt om for milde straffer med liten preventiv virkning.